

PAPER DETAILS

TITLE: Çoklu Zekâ Kurami Ekseninde Dede Korkut Anlatilari

AUTHORS: Aynur Koçak, Tugba Mezlin

PAGES: 180-201

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4279305>

ÇOKLU ZEKÂ KURAMI EKSENİNDE DEDE KORKUT ANLATILARI

Dede Korkut Narratives in the Axis of Multiple Intelligence Theory

Aynur KOÇAK*

Tuğba MEZLİN**

Öz

Oğuzların kültürünü, değerler alanını, yaşam biçimini aktaran Dede Korkut Kitabı Türk toplumunun zekâsını ortaya koymada yararlanılabilecek en zengin kaynaklardan biridir. Oğuz toplumunun zekâsını ve ortak bilincini yansıtan Dede Korkut Kitabı'nda zekânın farklı boyutları da görülmektedir. Howard Gardner'ın geliştirdiği "Çoklu Zekâ Kuramı"nda insanların farklı zekâ alanlarına sahip oldukları ve potansiyelini açığa çıkarıp şartlar elverişli hâle geldiğinde her insanda bu zekâ alanlarının görülebileceği ifade edilmiştir. Bu yönüyle eğitim ile doğru orantılı olan Çoklu Zekâ Kuramı, Türk toplumunun kendi kendini eğitebilmesi yoluyla edebî eserlerde farklı zekâ alanlarında tezahür etmiştir. Gardner "Zihin Çerçevesi" isimli eserinde Çoklu Zekâ Kuramını ortaya koyarak zekâ alanlarını, dil zekâsı, müzikal zekâ, uzamsal zekâ, kişisel zekâ, kişilerarası zekâ, matematik zekâsı, bedensel zekâ olarak sınıflandırmış ve ardından doğa zekâsı, varoluşçu zekâ, ruhsal zekânın varlığı üzerine tartışmalara da "Intelligence Reframed" eseriyle cevap vermiştir. Araştırmacı, bu zekâ alanları içerisinde ancak doğa zekâsını kuramına açıkça gözlenebilir olmasından dolayı sekizinci zekâ olarak dahil etmiştir. Gardner'ın Çoklu Zekâ kuramında ifade edilen; dil zekâsı, müzikal zekâ, uzamsal zekâ, kişisel zekâ, kişilerarası zekâ, matematik zekâsı, bedensel zekâ ve doğa zekâsı Dede Korkut Kitabı'nda tespit edilebilmektedir. Eserde tüm zekâ alanlarına sahip olan yegâne isim Dede Korkut'un kendisidir. Bu zamana kadar Dede Korkut Kitabı'na Türk toplumunun sahip olduğu üst bir zekânın ürünü olarak bakılmamıştır. Bu çalışmada sekiz zekâ alanı tanımlanmış, bu zekâ alanlarının Dede Korkut anlatılarına nasıl uyarlanabildiği ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut Kitabı, Çoklu zekâ, Howard Gardner, Zekâ alanları.

Abstract

The Book of Dede Korkut, which conveys the culture, values and way of life of the Oghuzs, is one of the richest sources that can be used to reveal the intelligence of the Turkish society. Different dimensions of intelligence are also seen in the Book of Dede Korkut, which reflects the intelligence and common consciousness of the Oghuz society. In the "Theory of Multiple Intelligences" developed by Howard Gardner, it is stated that people have different areas of intelligence and that these areas of intelligence can be seen in every person when conditions become favorable by revealing their potential. In this respect, the Theory of Multiple Intelligences, which is directly proportional to education, has been manifested in different areas of intelligence in literary works through the self-education of Turkish society. Gardner put forward the Theory of Multiple Intelligences in his work "Frames of Mind" and classified the areas of intelligence as linguistic intelligence, musical intelligence, spatial intelligence, personal intelligence, interpersonal intelligence, mathematical intelligence, physical intelligence and then responded to the debates on the existence of natural intelligence, existentialist intelligence, spiritual intelligence with his work "Intelligence Reframed". The researcher included nature intelligence as the eighth intelligence among these intelligence areas because it is clearly observable. Linguistic intelligence, musical intelligence, spatial intelligence, personal intelligence, interpersonal intelligence, interpersonal intelligence, mathematical intelligence, physical intelligence and natural intelligence expressed in Gardner's Multiple Intelligences theory can be identified in the Book of Dede Korkut. Dede Korkut himself is the only person in the work who possesses all areas of intelligence. Until this time, the Book of Dede Korkut has not been viewed as a

* Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, aynurnazkocak@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9555-1088.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, tugbamezlinn@gmail.com, ORCID: 0009-0002-5405-8796.

product of a higher intelligence possessed by the Turkish society. In this study, eight intelligence areas are defined and how these intelligence areas can be adapted to Dede Korkut narratives is discussed.

Keywords: The Book of Dede Korkut, Multiple intelligences, Howard Gardner, Fields of intelligence.

Extended Summary

Dede Korkut narratives are a work rich in content that shows the unity of Turkish society, their heroism, their attitudes and behaviors in the face of events. The way to understand the intelligence of an individual is to see his/her reactions in different situations. Literary narratives can also be a tool to understand the intelligence of the individual. Literary works, in which we can observe human intelligence, also contain clues about society. The members of the society living together continue their lives by assigning different roles to each other. For this reason, works in which society can be seen together and which emphasize culture are valuable.

The aim of this study is to observe the behaviors of Turkish society in different situations in the axis of the Dede Korkut book and to understand which aspects of intelligence these behaviors emphasize. Howard Gardner developed the “Theory of Multiple Intelligences” in his 1983 work “Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences.” Gardner states that contrary to popular opinion, there is no single area of intelligence and that people can have different areas of intelligence. In this theory, the areas of intelligence are: linguistic intelligence, musical intelligence, spatial intelligence, personal intelligence, interpersonal intelligence, mathematical intelligence, physical intelligence and natural intelligence.

The method of this study is to find the traces of Howard Gardner's Theory of Multiple Intelligences in the Book of Dede Korkut. These traces also contain clues about the culture and life of Turkish society. In the first part of the study, Gardner's Theory of Multiple Intelligences is introduced, and in the second part, linguistic intelligence, musical intelligence, spatial intelligence, personal intelligence, interpersonal/social intelligence, logical/mathematical intelligence, bodily/kinesthetic intelligence and natural intelligence are defined and the examples in the Book of Dede Korkut are discussed.

In Dede Korkut narratives, examples of linguistic intelligence are seen as name-taking, applause and curses, misleading with words, and oath-taking. Spatial intelligence is the Dede Korkut Book in ways such as the expression of colors, determination of location-direction, and emphasizing the ability to see.

In the Book of Dede Korkut, intrinsic intelligence is found in the characters of Kan Turalı, Basat, Boğaç, Salur Kazan and Bamsı Beyrek. Turkish society behaviors of entertaining guests, helping others, showing loyalty to social customs and institutions are interpersonal/social intelligence. Problem solving approach and negotiation skills are also included in the Book of Dede Korkut as logical/mathematical intelligence. Physical/Kinaesthetic intelligence comes to the forefront in many activities involving movement, with hunting, archery, horseback riding, battles and various struggles. Physical/Kinaesthetic intelligence is seen in Salur Kazan's defeat of the dragon, Boğaç's defeat of bull, Kan Turalı's defeat of the bull, lion and camel, and Basat's defeat of Tepegöz. Nature awareness and the ability to use the elements of nature are also described in the Book of Dede Korkut as Nature Intelligence.

In the last section, Dede Korkut's intelligence as an individual is summarized in a table. Dede Korkut's linguistic intelligence can be seen in his naming, prayers and being a person whose word is consulted. Dede Korkut's playing the kopuz shows his musical intelligence. Dede Korkut's spatial intelligence is seen in his use of color symbolization in his prayers, his personal and interpersonal intelligence: knowing the strengths and weaknesses of his personality, taking refuge in the divine power when he is powerless and helping the Oghuz society. Dede Korkut possesses logical intelligence: the ability to come up with clever solutions, reasoning and bargaining. His ability to ride a horse skillfully shows that he has physical/kinesthetic intelligence. Dede Korkut also has the ability to recognize the elements of nature, to distinguish the determining aspects of the seasons, and to include nature in his prayers.

In this study, it was seen that the Book of Dede Korkut contains all eight intelligence areas expressed by Howard Gardner. In addition, eight intelligence areas were observed in different characters in this book. It was determined that Dede Korkut, the “wise person” of Turkish society, was observed in all eight intelligence areas.

Giriş

Dede Korkut Kitabı, Türk toplumunun değerler alanını, yaşam biçimini, geleneklerini, olaylar karşısında edindiği duruş ve tavrı göstermesi yönüyle zengin bir içeriğe sahiptir. Dede Korkut Kitabı'nın birçok konuya değinen bir eser olması nedeniyle her konunun farklı bir yaklaşımla ele alınabildiği görülmektedir. Bu eser aynı zamanda Türk toplumunun kültürünü, birlik beraberliğini temsil etmesi bakımından ortak bir bilinç ve zekânın ürünüdür. İçeriğinde işlenen olaylar ve bu olaylara olan yaklaşımların farklılığı Dede Korkut Kitabı'nda yer alan karakterlerin de farklı zekâlara sahip olduğunu göstermektedir.

İnsan zekâsı üzerine birçok araştırma yapılmış, zekânın tanımı üzerine farklı yaklaşımlar ortaya koyulmuştur. Örneğin Alfred Binet (1908; akt. Oleron, 1992: 6) zekânın dikkat, bellek, yargılama, akıl yürütme, soyutlama olarak adlandırılan zihinsel yetiler olduğunu dile getirir. Jean Piaget ise zekâyı dışsal bir gözle ele almış ve zekâyı özneye evren arasındaki etkileşimin aracı olarak tanımlamıştır (2019: 18). Pierre Oleron da zekânın üst bir uyum şekli olduğunu ve organizmanın uygun bir şekilde tepki göstermesini sağladığını ifade eder (1992: 9). Anlaşıldığı üzere zekâ içsel birtakım süreçleri içerirken aynı zamanda bireyin içinde bulunduğu çevreyle uyumuyla da ilişkilidir. Toplumdaki değişikliklere uyum sağlayabilme, çevreyle kurduğu etkileşim, olaylara akıl yürüterek uygun tepkiyi verebilme insanın zekâsının anlaşılmasında etkili görülebilmektedir.

Esasında karmaşık ve soyut olmasından dolayı zekânın gözlenebilir olup olmadığı da hâlâ tartışılmaktadır. Psikometrik testler ve istatistiksel verilere dayanarak zekânın ölçülebilirliği, insan performansının zekâ ile ne derece ilişkili olduğu, bakış açılarının farklılığının yaş, tecrübe ve zekâ ile olan ilintisi, neticede zekânın genetiğe dayandırılıp dayandırılmayacağı ve farklı zekâ alanlarının olup olmadığı günümüzde hâlâ sorgulanan konulardır. Bu konuların bilinen ilk tartışmalarından hareketle Amerikalı psikolog Howard Gardner 1983 yılında *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences* (Zihnin Çerçevesi: Çoklu Zekâ Kuramı) isimli eserini yayımlar. Bu eserde standart görüşün aksine tek bir zekâ alanı olmadığını, insanlara ait farklı zekâ alanlarının olabileceğini ifade ederek “Çoklu Zekâ Kuramı (Multiple Intelligences)”ı tanıtmıştır.

Howard Gardner, geleneksel anlayışa karşı çıkararak tek bir zekâ alanının olduğunu savunan psikometrik testlerin aksine, her insanda farklı zekâ alanlarının bulunduğunu saptamış, bu zekâ alanlarının ayrı ayrı becerileri yerine getirdiğini ifade etmiştir. Steven Mithen da insanlığın tarih boyunca bir genel zekâ ve etrafında gelişen teknik zekâ, dil zekâsı, sosyal zekâ, doğal tarih zekâsı gibi özelleşmiş zekâlara sahip olduğunu düşünür (1999: 76).

Günümüzde beynin yapısının her insanda farklı olabildiği gözlenmiştir. Bu doğrultuda zekânın temeli beynin niteliğidir (Winnicott, 2017: 23). Bir insanda baskın olan zekâ alanları bireyin zihin yapısı, yatkınlığı, ilgi ve yetenekleri çerçevesinde farklılıklar göstermektedir. Bireyin farklı alanlardaki yeteneklerinin genel ve toplam kapasitesi olarak yeniden anlamlandırılan zekâ, geleneksel sözel ve sayısal becerilerin çok ötesine geçmeyi başarmıştır (Kalkan, 2016: 105).

Gardner, “Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences” eserinde zekâ alanlarını dil zekâsı, müzikal zekâ, uzamsal zekâ, kişisel zekâ, kişilerarası zekâ, matematik zekâsı, bedensel zekâ olarak sınıflandırmıştır. Bu kuramın yankı uyandırması üzerine doğa zekâsı, varoluşçu zekâ, ruhsal zekânın varlığı üzerine tartışmalara da Intelligence Reframed eseriyle cevap vererek “Doğa Zekâsı”nı açıkça gözlenebilir olmasından dolayı sekizinci zekâ olarak teorisine eklemeyi uygun bulur (1999: 52). Zekâ alanları günümüzde de çeşitlenmeye devam etmekte, duygusal zekâ, ruhsal zekâ, akademik zekâ, kuantum zekâ gibi farklı zekâ alanları üzerine çalışılmaktadır.

Zekâ tarihsel süreçten ve insanoğlunun meydana getirdiği mevcut ilerlemeden bağımsız düşünülmemiştir. Henri Bergson, tarih öncesinden bu yana insanın zekâsıyla ilerlediğini, yapma şeyler vücuda getirme, aletler vasıtasıyla aletler yapma ve bunları alabildiğine değiştirme becerisini edinmiş olduğunu, bu yönüyle düşünen insan (homo sapiens) yerine yapan insan (homo faber) olarak da adlandırılabilirliğini dile getirir (1986: 185). Muhammed Bozdağ’a göre ise (2020: 14) zekâlar ilimle beslenip deneyimle gelişmektedir.

Biyolojik ve antropolojik verilerden hareketle zekânın insan zihninin tek ve bütün bir özelliği olarak görülmemesi gerektiğini dile getiren Howard Gardner’a göre zekâ, kültürel çerçeve içinde değerlendirilen bir sorun çözme veya ürün yaratma becerisidir (Gardner, 2021: 29). Dolayısıyla bir kültürün sistemleşmiş kalıp davranışları ve meydana getirdikleri ürünler içerisinde farklı zekâlardan söz edilebilmektedir. Howard Gardner belirli bir kültürün değerlerinin bireyin o kültür içerisindeki fırsatları değerlendirebilmekle ortaya çıkan potansiyelini de zekâ olarak tanımlar (1999: 34).

Gardner, kültürel bir ürünün yaratılmasının, bireyin bilgi edinmesi ve aktarmasına veya duygularını, inançlarını ifade etmesine olanak tanıdığını belirtir (1993: 6). Bu bağlamda Dede Korkut anlatıları da ortak bir kültürün ürünü olarak Türk toplumunun zekâsını ortaya koyan bir eser misyonunu yüklenmiştir. Çoklu Zekâ kuramının insana özgü ve bireyin eğitimi ile ilişkili olmasından dolayı birçok eserde yansımalarını görmek mümkündür. Çünkü edebiyat da insana ve topluma ait bir zekâ ürünüdür. Türk toplumunun kültürünü yansıtmada zengin bir eser olmasından dolayı Dede Korkut Kitabı’nda Gardner’ın teorisinde ifade edilen zekâ alanlarına bakılabilmekte ve muhtevasında farklı zekâlar görülebilmektedir.

Çoklu Zekâ Kuramı Ekseninde Dede Korkut Kitabı

Dede Korkut Kitabı, Türk toplumunun yaşayışını, içerisinde bulunduğu sıkıntılara ve zor dönemlere karşı yaklaşımını, çevresiyle uyumu ve doğayı kullanma becerisini, gelenekler ve törenler vasıtasıyla toplumsal etkileşimi sağlayarak iletişimlerini güçlendirmelerini, nesilden nesile aktarılan törelerine bağlılıklarını ortaya koyan bir eserdir. Ümit Oğur (2024: 13) insanın gelişmiş zekâsı, konuşabilme yeteneği, tecrübesini sonraki kuşaklara iletebilme kapasitesiyle doğaya uyum sürecinde diğer canlılardan ayrıldığını dile getirir. Bu yönüyle Dede Korkut anlatıları da Oğuz toplumunun kültürünü ve geleneklerini sonraki kuşaklara aktarma çabasının bir ürünüdür. Hayat boyu insanın en büyük uğraşı zekâsıyla gösterdiği tekâmül olur. Bu nedenle gelişmiş insanlar, bir araya gelerek gelişmiş toplumları meydana getirirler. Oğuz toplumu da sistemleşmiş, içerisinde usûl ve kuralları olan bir toplumu ifade etmektedir.

Dede Korkut Kitabı'nda Oğuz toplumundaki bireylerin toplumsal birlik ve beraberlikle zorlukların üstesinden geldikleri görülür. Bir bütünün parçaları olan bireyler, toplumda gerçekleşen olayları domine edebilmektedir. Bu anlatılarda Oğuz toplumunun zorluklara karşı birlik beraberliğini korurken olaylara karşı farklı yaklaşımlar gösterebilmeleri de her bireyin farklı zekâ alanlarının baskın olarak öne çıktığını göstermektedir. Howard Gardner'ın kuramına göre dil zekâsı, müzikal zekâ, uzamsal zekâ, kişisel zekâ, kişilerarası zekâ, matematik zekâsı, bedensel zekâ, doğa zekâsı Dede Korkut Kitabı'nda gözlenmektedir.

1. Dede Korkut Kitabı'nda Dil Zekâsı

Dil, insanlar arasında iletişimi sağlayan yegâne araçtır. Dili kurallarına uygun ve anlamlı kullanabilme dilsel zekâ alanının göstergeleridir. Noam Chomsky'e göre (2011:24) insanlarda dil yetisini doğuştan gelen özellikler belirlemektedir ve her çocuk doğuştan dil öğrenme, kelimeler ya da cümle yapıları arasında bağlantılar kurabilme becerisiyle donatılmıştır. Dil becerisi ağırlıklı olarak beynin sol lobu tarafından yönetilmektedir. Howard Gardner'a göre bebekken insan beyni daha esnektir ve bebekliğinde sol lobu zarar gören bir çocuk yine de dilini konuşabilir ancak yetişkinlikte bu durum zorlaşmaktadır (2021: 142).

Howard Gardner, dil zekâsı olarak tanımladığı zekânın dili kullanma ve ezber becerisi olarak iki farklı şekilde görülebileceğini ifade eder (2021: 146). Gardner'a göre dilin heyecanlandırma, ikna etme, harekete geçirme, bilgi aktarma, mutlu etme gibi işlevleri vardır (2021: 133). Dolayısıyla dili kullanan kişi bu becerileri de yerine getirmektedir.

Dede Korkut Kitabı'nda dilsel zekânın izleri görülür. Manzum ve mensur olarak ele alınan hikâyelerin manzum kısımları kopuz eşliğinde icra edilir. Her boyun sonunda Dede Korkut tarafından kopuz eşliğinde boy boylanır, soy soylanır. Oğuz toplumunun dili, büyük ölçüde kendi aralarındaki güçlü iletişim ve birlik beraber duygusuyla ilişkili olarak şekillenmiştir. Bu nedenle Dede Korkut anlatılarında dil zekâsının örnekleri ad alma, alkış ve kargışlar, atışmalar, sözle yanıltma, ant içme gibi durumlarda görülmektedir.

Dede Korkut mukaddimesinde dili kullanma becerisi ozanlığın mahareti olarak görülmüştür: “At ayağı külüg, ozan dili çevük olur” (Gökyay, 2006: 27). Mukaddimede Dede Korkut'un “her ne iş olsa Korkut Ataya danışmayınca işlemezlerdi; her ne ki buyursa kabul ederlerdi, sözün tutup tamam ederlerdi” şeklinde anlatılması da sözünün toplumdaki etki

gücünü göstermektedir (Gökyay, 2006: 19). Bu yönleriyle Dede Korkut, toplumda sözü geçen, danışılan bir kimse olma vasıflarını üstlenir.

Ad alma, Dede Korkut Kitabı'nda sözün en büyük etki gücünü, bireyin erginlenmesini ifade etmektedir. “Ol zamanda bir oğlan baş kesüp kan dökmese ad komazlarıdı” (Gökyay, 2006: 28). Dede Korkut Kitabı'nda ad almak için yiğitlikle ön plana çıkmak gerekmektedir. Ad alma önemli bir sosyal ritüel, bir nevi erginlenme töreni olarak tasavvur edilir. Oğuz beyleri toplanır, Dede Korkut gelir ve dualar okuyarak kahramana ad verir. Ad veren kişinin Dede Korkut gibi sözü geçen, sözüne ihtimam gösterilen biri olması Oğuz toplumunun söze atfettiği önemi ortaya koyar. Dede Korkut, bu hikâyelerde Boğaç, Basat ve Bamsı Beyrek'e ad vermiştir.

“Bir buğa öldürmüş; senün oğlun adı Boğaç olsun, adını ben verdüm, yaşını Allah versün” (Gökyay, 2006: 28).

“Senün adun Basat olsun. Adunu men verdüm, yaşunu Allah versün, dedi” (Gökyay, 2006: 45).

“Bunun adı boz aygırlı Bamsı Beyrek olsun. Adını ben dedim yaşını Allah versün” (Gökyay, 2006: 62).

Alkış ve kargışlar Dede Korkut anlatılarında sıklıkla görülür. Dede Korkut boyların sonunda gelir ve Oğuz beylerine “Yom vereyin hanum” diyerek dua eder (Gökyay, 2006: 38). Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyunda sözün önemi “dua” ile açığa çıkmaktadır. Çocuksuz olan Dirse Han'a eşi “ulı toy eyle, hacet dile, dua etdür. Ola kim bir ağzı dualının ol alkışıyla Tañrı bize bir batman iyal vere” der bunun üzerine eşinin tavsiyesini dinleyen Dirse Han'ın bir oğlu olur (Gökyay, 2006: 27). Duanın büyüsel bir etki gücüne sahip olduğu düşüncesi mistik bir dil bilincini içerir. Ayrıca Dirse Han'ın eşinin tavsiye verebilmesi sözünün önemsendiğini ve bir dil zekâsına sahip olduğunu göstermektedir.

Kam Büre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyunda Deli Karçar'ın kılıç çeken eli Dede Korkut'un kargışıyla zararsız hâle gelir. “Dede Korkut ayıtdı: Çalarisañ elüñ kurusun, dedi. Hak Taalanuñ emriyle Delü Karçarun kılıç tutan eli yukaruda asılı kaldı. Zira Dede Korkut velayet ıssı idi. Dilegi kabul oldu” (Gökyay, 2006: 66). Bu örnekte Dede Korkut'un duasının kabul olma nedeni velayet ıssı olmasıyla ilişkilendirilmiş, sözünün yalnız toplum içinde değil mistik anlamda da etkili ve güçlü olduğu, kendisine kötülük etmek isteyenleri duasıyla alt edebildiği görülmektedir. Bu hikâyelerde Dede Korkut'un sözüne ya da duasına mistik bir misyon yüklenmesi Oğuz toplumunda bir dil bilinci olduğunu ve bu bilincin mistik bir şekilde açığa çıktığını göstermektedir. Sözün ilahi kudretine inanılmaktadır.

Dede Korkut Kitabı'nda sözle atışmalar da dikkat çekmektedir. Neredeyse her boyda manzum-mensur olarak gerçekleşen bu atışmalar karşılıklı bir dilsel zekâ örneği içermektedir. Bamsı Beyrek ile Banu Çiçek, Dirse Han ile Boğaç Han, Kan Turalı ile Selcen Hatun, Dirse Han ile Dirse Han'ın Eşi arasındaki atışmalar buna örnek verilebilir. Dede Korkut Kitabı'nda dilsel zekânın bir diğer yönü de sözle aldatmadır. Bunu başarabilen kişi karşısındaki insanı tanıyıp kendine inandırabilmesiyle hem yüksek bir sosyal/kişilerarası zekâyâ hem de dili kullanma becerisiyle karşısındakini ikna etmesi yönünden yüksek bir dilsel zekâyâ sahiptir.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyunda kırk yiğit itibarlarını Boğaç Han'ı gözden düşürerek elde etmek istemişlerdir. “Gelün bu oğlanı babasına yavuzlayalum, ola kim babası bu oğlanı öldüre; il gine bizüm izzetümüz, hürmetümüz, anuñ babası yanında hoş ola, artuk ola, dediler” (Gökyay, 2006: 29). Kırk yiğit, Dirse Han'ı sözlerine inandırarak oğluna zarar vermeyi amaçlar. Kırk yiğidin söyledikleri yalan, Dirse Han üzerinde etkili olmuştur. Bu yüzden Dirse Han'ın kırk yiğidin sözlerine inanmasından dolayı doğru sözü yanlıştan seçme becerisine hâkim olmadığı görülür.

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı Boyda, Salur Kazan sözleriyle tekfurun eşini yanıltarak hapsedildiği kuyudan çıkmayı başarır. “Kazan Beg (...) şimdi ne yersin ne içersin ve neye binersin. Kazan aydur: Ölülerine aş verdüğün vakit ellerinden aluram” (Gökyay 2006: 176). Tekfur'un eşi kızının yedi yaşında ölmesinden dolayı bu tehditten korkar ve tekfurdan Salur Kazan'ı kuyudan çıkarmasını ister.

Dede Korkut Kitabı'nda söz dinlememenin ayıplandığı görülmektedir. Mukaddimede “Biñ söyleriseñ birisini tutmaz, eriñ sözünü kulağına koymaz” denilerek anlatılan kadın “andan dahı sizi hanum Allah saklasun, ocağünüza buncılayın avrat gelmesün” şeklinde ayıplanmıştır (Gökyay, 2006: 23). Begil Oğlu Emren Boyunda Begil'in eşinin sözü saklamayı bilmemesinin büyük bir kaosa yol açtığı görülür. “Begil aydur: Görklüm, atdan düşdüm, ayağum sındı, dedi. Avrat elin eline çaldı, karavaşa söyledi. Karavaş çıkup kapucuya söyledi (...) Meger kafirün casusu varıdı. Bu haberi işidüp vardı teküre haber verdi” (Gökyay, 2006: 158). Begil'in zaaf göstererek eşine gerçeği söylemesi ve eşinin de bunu başkalarına söylemesiyle haberin düşmanın kulağına kadar gittiği, bu durumda sözün bir silah olabilecek mahiyette önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı Boyda, Salur Kazan'dan düşmanlık etmemesi için ant içmesi istenir. Salur Kazan'ın ant içmesi düşmanlarının hoşuna gider. “Ayıtdılar ant iç kim bizüm elümüze yağılığa gelmeyesin. Hem bizi ög, Oğuzu sındurgıl. Seni koyuverelüm, var git, dediler. Kazan aydur: Vallahi billahi doğru yolu görür iken egri yoldan gelmeyeyin, dedi. Ayıtdılar: Vallahi Kazan eyü and içdi, dediler” (Gökyay, 2006: 176).

Dede Korkut Kitabı'nda dil zekâsının ad alma, alkış ve kargışlar, atışmalar, sözle yanıltma, ant içme gibi durumlarda öne çıktığı, sözü tutmayı bilmeme gibi aksi olan örneklerin de sözün önemini vurgulaması bakımından Türk toplumunun dil zekâsını ifade ettiği görülmektedir. Ad alma bireyin erginlenmesini, alkış kargışlar dinî ve toplumsal birtakım değerleri, ant içme sözün bağlayıcılığını ifade eder. Sözle yanıltma ise kimi zaman savunma kimi zaman da saldırı amacıyla çift yönlü bir anlamda kullanılırken söz dinlememe ise bu anlatılarda ayıplanan bir durum olarak öne çıkmaktadır.

2. Dede Korkut Kitabı'nda Müzikal Zekâ

Beynin hem sağ hem sol yarım küresiyle bağlantılı olan müzik, işitme duyusuyla yakından ilişkilidir. Titreşimin ortamda yayılması ve kulağın bu titreşimi alıp beynin gelen sesi algılamasıyla müziksel işitme gerçekleşir (Çuhadar, 2017: 5). Howard Gardner müziğin yapıtaşlarını melodi, ritim ve ses rengi olarak ifade eder. Ses rengi aynı zamanda sesin nitelikleriyle de ilişkilidir. Gardner, melodi ve ritmin bir işitsel frekansta toplanan ve belli bir sistemle gruplaştırılan sesler olduğunu dile getirmiştir (2021:163). Bu yönüyle müzik bütün bu dinamiklerin bir araya gelmesiyle meydana getirilir. Ritim duygusu atların koşarken ardında

bıraktığı sestten, rüzgârın uğultusuna, âlet yapımına, sözlerin bir ritimle tekrarına kadar birçok şekilde karşımıza çıkabilmektedir. Edebî eserlerde toplumsal değişimin bir simgesi de müzik zevki ve müzik âletleri olmuştur.

Dede Korkut anlatılarında müzik daima ön plandadır. Her boyun sonunda kopuzunu çalarak dua eden Dede Korkut ve boyların içerisinde de kopuz çalan kahramanlar vardır. “Dedem Korkut geldi, kopuz çaldı, şadılık eyledi; boy boyladı, soy soyladı” (Gökyay, 2006: 88). Bu durum Dede Korkut Kitabı’nın manzum ve mensur olarak ifade edilişinde görülmektedir. Dede Korkut, Bamsı Beyrek, Dirse Han, Salur Kazan, Egrek ile Segrek, Kan Turalı’nın kırk yiğidi kopuz çalar. Bu hikâyelerde müzik aletleri olarak kopuz, nakara (nakkare), boru, davlumbaz ya da davulbaz yer alır. (Gökyay, 2006: 1122). Dede Korkut Kitabı’nda ozan kopuzuyla diyar diyar gezen, Oğuz toplumuna çalıp söyleyen kişidir. Dede Korkut Kitabı’nın Mukaddimesi’nde kopuz eşliğinde çalıp söyleyen ozanın nitelikleri ifade edilmiştir. “Kolça kopuz getirüp elden ele, begden bege ozan gezer; er cömerdiñ, er nakesiñ ozan bilür” (Gökyay, 2006: 21).

Bamsı Beyrek tutsaklık yıllarında düşmanlarına kopuz çalar. “Beyregi dahı getirüp kopuz çaldururlardı” (Gökyay, 2006: 71). Tutsaklıktan kurtulduğunda memleketine dönmek üzere olan Bamsı Beyrek atını yolda karşılaştığı ozanın kopuzuyla takas eder. “Mere ozan, kopuzuñ maña vergil atumu saña vereyim (...) Ozan aydur: Avazum kedilmedin, ünüm yoğulmadın, kopuzum kırılmadın, bir atdur elüme girdi, iletayım, saklayayım, dedi. Ozan kopuzu Beyrege verdi” (Gökyay, 2006: 75). Türk toplumunda at büyük önem teşkil etmiştir. Beyrek’in atına karşılık ozanın kopuzunu alması müziğin bu anlatılardaki önemini göstermektedir.

Müzik sözün tesirini artıran bir güce sahiptir. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyunda, tutsak olan Dirse Han kopuz eşliğinde söz söylemenin ikna edici olacağını düşünerek kırk yigitten kopuzunu getirmelerini ister. “Kolça kopuzum elüme verüñ, ol yigidi ben döndüreyim; gerek beni soñra öldürüñ, gerek dirgürüñ, koyuverüñ” (Gökyay, 2006: 36). Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyunda, Kan Turalı boğa, aslan ve deveyle savaşıırken kırk yiğidin kopuzuyla onu övmesini ister. “Kolca kopuzum getirün, ögün meni, dedi. Burada kırk yigit Kan Turalıyı ögmüşler” (Gökyay, 2006: 126). Bu örnekte kopuz eşliğinde yiğidin övülmesinin sözün tesirini artıracağı ve Kan Turalı’yı motive edecek bir desteği ifade ettiği görülmektedir. Bahaeddin Ögel, kopuzun bu yönüyle yigitlere güç veren ilahi bir ses olduğunu belirtmiştir (2000: 5).

Salur Kazan’ın Tutsak Olup Oğlu Uruz’un Çıkardığı Boyda, Salur Kazan düşmanlarını övmesi istendiğinde, kopuzunu getirmelerini söyler. “Aydur: Mere kafirler, kopuzum getirüñ, sizi ögeyin, dedi. Vardılar kopuzu getürdüler” (Gökyay, 2006: 177). Ancak Salur Kazan kopuzunu eline aldığı anda düşmanlarına yergilerde bulunur. Bu yönüyle kopuzun, yalnız motive etmek için değil aynı zamanda düşmanı alt etmek amacıyla da psikolojik bir savaş unsuru olarak kullanılabildiği görülür. Düşmanın isteğini yerine getirmeyerek alaya almak maksadıyla da kopuz çalınabilmektedir.

Uşun Koca Oğlu Segrek Boyunda kahramanın elinde kopuzu olan düşmana saldırmadığı ifade edilmiştir. Bu durum kopuzun Türk toplumunda kutsal bir nitelik taşımasıyla ilişkilidir. “Mere kafir, Dedem Korkud kopuzu hürmetine çalmadum, dedi. Eger elünde kopuz olmasaydı ağam başıyıcün seni iki pare kılurıdum” (Gökyay, 2006: 171-172). Kopuza bu denli

bir hürmet gösterilmesi müziğin Türk toplumundaki önemini göstermektedir. Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boyda savaş sırasında nakkareler dövülüp, burması altın tunç borular çalınır. “Gümbür gümbür nakaralar döğüldü, burması altın tuç borular çalındı” (Gökyay, 2006: 55). Aynı şekilde Kam Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyunda ve Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boyda da savaş sırasında gümbür gümbür nakkareler dövülür. Savaş sırasında müzik âletlerinin çalınması askeri motive eden, savaşa hazırlayan bir gelenek olarak öne çıkar.

Dede Korkut Kitabı'nda müziğin başta kopuz olmak üzere çeşitli çalgılarla karşısındakini harekete geçirme, haberleşme, övme, yeme gibi amaçlarla kullanıldığı görülür. Müziğin bu şekilde kullanım alanları kazanması, toplumun sahip olduğu müzikal zekânın göstergeleridir. Kopuzun mucidi olarak Dede Korkut da her boyun sonunda boy boylayıp soy soylayarak müzikal zekâsını öne çıkarır. Bu yönleriyle Dede Korkut anlatılarında müzik, başlıca bir unsur olarak kendine yer edinmiştir.

3. Dede Korkut Kitabı'nda Uzamsal Zekâ

Howard Gardner, insanın görme duyusuna bağlı olarak gelişen uzamsal zekânın özünü görsel dünyayı doğru bir şekilde algılama ve üzerinde değişim, dönüşümler yapabilme, yeniden üretebilme olarak değerlendirmiş, uzamsal zekâsı gelişmiş bireylerin bir nesnenin büyüklüğünü, şekil ve hatlarını hatırlayabildiğini dile getirmiştir. (Gardner, 2021: 239-240). Bu bağlamda birey, yalnız nesneleri değil etrafındakileri de anlama ve yer yön becerisini kazanır. Dede Korkut Kitabı'nda Oğuz beyleri etraflarındaki düşmanları bilir ve yönünü tayin etme becerisine sahiptir. Bir görsel imge olarak renklerden de Dede Korkut anlatılarında sıklıkla bahsedilmektedir. Uzamsal zekâ, Dede Korkut Kitabı'nda hem göze verilen önem hem de çeşitli renk sembolizasyonları ile ele alınmıştır. Dolayısıyla bu anlatıların bir renk sembolizasyonu içerisinde aktarılması, Dede Korkut'un uzamsal zekâyı hitap ettiğini göstermektedir.

Oğuz toplumundaki bir beyin oğlu olursa ak, kızı olursa kızıl, hiç çocuğu olmazsa siyah renkle sembolize edilmesi Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda görülmektedir. “Kimün ki oğlu kızı yok kara otağa konduruñ, kara keçe altına döşeñ, kara koyun yahnisından önüne getürün, yerise yesün, yemez ise dursun gitsün, demişidi. Oğlu olanı ağ otağa ve kızı olanı kızıl otağa konduruñ. Oğlu kızı olmayanı Allah Taala kargayupdur, biz dahı kargarız bellü bilsün, demişidi” (Gökyay, 2006: 25).

Bayındır Han'ın doğada bulunan renkleri sosyal bir statüye göre sınıflandırması uzamsal zekânın bir örneğidir. Bu hikâyede beylerin her biri çocukları olup olmaması ve çocuklarının cinsiyetlerine göre ayrı renklerle kategorize edilmiş, ayrı çadırlarda farklı şekillerde ağırlandırlardır. Oğuz toplumunda soyun devamına önem verildiği bu renk sembolizasyonunda görülmektedir. Kara renk istenmeyen bir durumu, çocuksuzluğu sembolize etmekte, yokluğu vurgulamaktadır. Öyle ki kara otağa oturanların yediği yiyecekler kara koyun yahnisi, oturduğu yer ise kara keçedir. Kara renkle sembolize edilen çadır, yiyecek, oturan alan bir statü göstergesi olarak uzamsal zekânın da izlerini taşır.

Dede Korkut anlatılarında kara renk her zaman olumsuz bir anlamda kullanılmamıştır. Karacuk Çoban, Kara Güne, Kara Budak, Kara Çekür gibi Oğuz beylerinde de adlara eklenen bir sıfat görevi taşır. Kara renk bu isimlerde yiğitliğin bir göstergesi olarak savaşçılık yeteneğini

simgeler (Karabaş, 1996: 66). Bu yönüyle renklerin de çift yönlü olarak anlaşılabilirdiği görülmektedir. Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boyda, Basat koç kılığına bürünerek Tepegöz'ü yanıltmayı başarır. “Bir koç yerinden kalkdı, gerinüp sündü. Defî Basat koçu basup boğazladı, derisini yüzdü. Kuyruguyı başını deriden ayırmadı içine girdi. Basat Depegözün önüne geldi” (Gökyay, 2006: 150). Bu örnekte görünüşle aldatma söz konusudur ve bu da bir uzamsal zekâ örneğidir.

Ala göz, Dede Korkut Kitabı'nda sıklıkla kullanılan bir tamlama olarak, övgü sıfatı yerini almıştır (Karabaş, 1996: 66). “Ala gözlü yigitlerin yanına aldun” (Gökyay, 2006: 128). “Ala gözlü oğlun, kardaşını andı gider” (Gökyay, 2006: 169). Aynı zamanda ala dağ, ala geyik gibi kavramlarda da renk sembolizasyonu yapılmıştır. Seyfi Karabaş, Dede Korkut Kitabı'nda Begil'in ala geyik avlarken yaralanmasının değişiminin başlangıcını simgelediğini belirtmiştir (1996: 63).

Dede Korkut Kitabı'nda “boz atlı Beyrek” ak boz atıyla simgelenir. Seyfi Karabaş, boz ve ak boz renklerin Oğuz Kağan Destanı'nda bir üstünlük simgesi olarak kullanıldığını ve Dede Korkut Kitabı'nda da Bamsı Beyrek'in boz atlı olmasının bir övgü niteliği taşıdığını dile getirmiştir (1996: 62-64). Nitekim Oğuz boyları da bu anlatılarda Üç Ok ve Boz Ok olarak ifade edilmiştir. Görüldüğü üzere uzamsal zekâ, Dede Korkut Kitabı'nın tümünde renklerin ifade ediliş biçimleri, yer-yön tayini, görme yetisinin vurgulanması gibi durumlarla ele alınabilmektedir. Dede Korkut Kitabı'ndaki insan ve doğa betimlemeleri de Türk toplumunun uzamsal zekâsını ifade edebilmesi bakımından önemlidir.

4. Dede Korkut Kitabı'nda Kişisel Zekâ

Kişisel zekâ en temel ifadeyle bireyin kendini tanıması ve potansiyelini açığa çıkarabilmesidir. İçsel deneyimlerini zenginleştiren insan aynı zamanda kendi iç dünyasının da gelişimini sağlar. Böylelikle benlik algısını artırır ve duyguları birbirinden ayırarak hangi duruma uzaklaşıp yakınlaşacağını bilir. Howard Gardner'a göre kişisel zekâ, insanın duygular arasında farklılıkları görebilmesi, duygularını sembolleştirebilmesi ve bunlardan davranışlarını anlamak, yönlendirmek için yararlanabilmesidir (2021: 312).

Bireyin kendi kendini yetiştirme becerisinin önemi, kuvvetli yönlerini bilmesi kişisel zekâ alanının izleridir. Edebî eserlerde kahraman bir yolculuğa çıkar ve bu yolculukta içsel deneyimini zenginleştirir. Kahraman dışsal bir yolculuğa çıkarak içsel sürecini tamamlar. Kendini tanıyarak benlik algısını artırır. Kahramanın erginlenme yolculuğu da içsel zekâsını geliştirmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda içsel zekâ akıl yoluyla düşünme ve düşmanın çeşitli nimetlerine aldanmayacak kadar sadakatli ve kendinden emin olma olarak iki şekilde görülmektedir. Kan Turalı, Basat, Boğaç, Salur Kazan ve Bamsı Beyrek karakterlerinde bu zekânın izleri vardır.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyunda Boğaç düşünerek boğayı alt etmenin yolunu bulur. “Oğlan fikir eyledi, aydur: Bir dama direk ururlar, ol dama dayak olur; şöyle ki dayağı giderseler dam yıkılır, ben bunuñ alına neye dayak olurun dururun, dedi” (Gökyay, 2006: 28). Boğaç Han'ın sorgulama ve keşfetme süreci başlamıştır. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı da boğayı, aslanı, deveyi yenmek için yalnızca cengaverliğin yetmeyeceğini akıldan yararlanmak gerektiğini anlar. “Kan Turalı aydur: Bu dünyayı erenler akılla bulmuşlardır. Bunun önünden

sıçrayayım, ne hünerüm varısa ardından göstereyim” (Gökyay, 2006: 126). Kan Turalı’nın kendinden önceki tecrübeyi hesaba katarak aklını kullanmaya karar vermesi içsel bir bilincin örneğini gösterir.

Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Boyda, Basat düşmanını alt edebilmek için Yünlü Koca ile Yapağılı Koca’ya danışır. “Mere kocalar, munuñ ölümü nedendür? dedi. Ayıtdılar: Bilmeziz, amma gözünden gayrı yerde et yokdur, dediler” (Gökyay, 2006: 150). Bunun üzerine Basat şişleri hazırlatarak Tepegöz’ün tek zaafı olan gözüne saplar. Ardından koç postuna bürünerek gizlenmeyi başarır. Basat’ın düşünerek ve etrafına danışarak düşmanını alt etmeye karar vermesi içsel bilincinin ve farkındalığının yüksek olduğunu göstermektedir.

Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürdüğü Boyda Salur Kazan, müşkül bir durumdayken akıl alması gerektiğini fark edecek kadar bilinçlidir. “Canım Lala, bu tepe gibi yatan ejderhayı görür müsün? Bu ejderhanın üstüne varalım mı, yoksa yan taraftan sessizce savuşup, kaçalım mı?” (Ekici, 2019: 11). Düşünen, sorgulayan, fikir alan ve ardından harekete geçen Salur Kazan’ın içsel zekâsının yüksek olduğu görülmektedir. Kahramanın bireyleşmesinin koşulu kendi benliğini bilmekten geçmektedir (Koçak ve Kara Tekgül, 2020: 971).

Dede Korkut anlatılarında kişisel zekâ bireyin kendini tanıması, potansiyelini gerçekleştirebilmek için önündeki engellerin farkına varıp bunları ortadan kaldırabilmesi, gücünün yettiği ve yetmediği durumları saptayabilmesi, yanılsa düşmemek için çevresine danışmayı ve şartları iyi anlayıp değerlendirebilmeyi başarması gibi durumlarda öne çıkmıştır. Kişisel zekâ büyük ölçüde kahramanın benlik algısı ve öz bilinci ile ilişkilidir.

5. Dede Korkut Kitabı’nda Kişilerarası/ Sosyal Zekâ

Howard Gardner’ın kişisel zekâlar olarak tanımladığı iki zekâ tipi, kişisel zekâ ve kişilerarası zekâdır. Bunlardan biri içe biri dışa yöneliktir. Gardner’a göre dışa yönelik olan kişilerarası/sosyal zekâ, insanların bilincine varıp aralarında ayrıma gidebilmek, insanları motive eden unsurları ve onların niyetlerini sezebilmektir (Gardner, 2021: 312). Kişilerarası/sosyal zekâ insanlar arasındaki ilişkileri düzenler, birlik beraberliği ve toplumla bir arada uyumla yaşayabilmeyi, bireyin toplumsal değer, gelenek ve göreneklere saygı duyulmasını sağlar. Beynin sağ ön kısmında sosyal zekâ, dürtü kontrolü ve dikkat gibi alanlarla ilişkili olan prefrontal korteks bulunur (Mate, 2022: 56). Bu alan aynı zamanda bireyin çevreden aldığı motivasyonun iç ve dış uyumun sağlanmasına çalışır. Bireyin etrafında olup bitene dikkat ederek bunları fark edebilmesi ve çevresindeki insanların tutumlarına göre tavır alabilmesi kişilerarası/sosyal zekânın öne çıktığı durumlardır.

Daniel Goleman, başkalarını anlayabilme ve insan ilişkilerinde akıllıca davranabilme becerisiyle ele aldığı kişilerarası/sosyal zekâyı, duygusal zekânın bir yönü olarak tanımlamıştır. (2005, 56). Daniel Goleman’a göre (2006: 91) kişilerarası farkındalık da sosyal zekânın bir parçasıdır. Kişilerarası zekâsı yüksek olan bireyler karşısındaki insanın davranışlarını okuyabilir ve düşüncelerini sezebilir. Bu bilgiyle hareket eden birey, bir grup insanı etkileyerek istedik şekilde davranmasını sağlayabilir. Sosyal zekâsı yüksek insanlar, farklı insanları manipüle etme yeteneğine de sahiptir.

Howard Gardner şamanlar gibi başkalarına yardım etmeye uğraşan insanların da kişilerarası/sosyal zekâsının yüksek olduğunu ifade eder (2021: 312). Dede Korkut Kitabı'nda da kişilerarası zekâsı en yüksek olan herkesin bilirkişisi, akıl alıp sözünü tuttukları, yardımına başvurup işlerini danıştıkları Dede Korkut'tur. "Oğuzun ol kişi tamam bilicisiydi" (Gökyay, 2006: 19). "Korkut Ata Oğuz kavumunun müşkilini hallederdi" (Gökyay, 2006: 19). Dede Korkut, Oğuz toplumunda sorunları çözen topluma yardım eden bir kimse olarak anlatılarda yer edinmiştir.

Toplumun geleneklerinin ve kültürel kodlarının taşıyıcısı olan Dede Korkut, doğum, ad verme, eğlence, kutlama, evlilik, ölüm ve yas törenlerini kam/ozan kimliğiyle yönetir (Alsaç, 2018: 20). Dede Korkut, Oğuz toplumunda taşıdığı değerlerle öne çıkmış, yaratıcıya yakın olan, öğrendiklerini aktaran, ileri görüşlü ve yardımsever bir kimse olma misyonunu yüklenmiştir. Kişilerarası/sosyal zekânın izlerini gösteren Dede Korkut bu yönüyle bireysel olmaktan çok toplumsal bir nitelik taşır. Birey ilk doğduğu andan itibaren çevresindekileri gözlemlemeye başlar. Etrafında tanıyıp anladıklarını davranış kalıbı olarak benimser ve sürdürür. Dolayısıyla toplum içerisinde doğar ve toplumun kültürünü ilk olarak aile içerisinde öğrenir. Dede Korkut Kitabı'nın mukaddimesinde de ebeveynlerin çocuklarına iyi örnek ve rol model olmasının önemine değinilir. "Kız anadan görmeyince öğüt almaz. Oğul atadan görmeyince sufra çekmez" (Gökyay, 2006: 20).

Misafir ağırlama töresi Türk toplumunda ve bu hikâyelerde önemslenmiştir. Eşi evde olmadığında dahi kadının konuğunu ağırlamayı bilmesi, böyle bir kadının toplumunun devamını sağlayabilecek mahiyette görülmesi kişilerarası zekânın izlerinin dışı vurumudur. "Evün tayağı oldur ki yazıdan yabandan eve bir udlu konuk gelse, er adam evde olmasa, ol anı yedürür içürür, ağırlar, azizler, göndürür. Ol Ayşe, Fatma soyudur. hanım, anuñ bebekleri bitsün, ocağıña buncılayın avrat gelsün" (Gökyay, 2006: 22). Toplumsal törelere ve kurumlara bağlılık gösterme davranışı da kişilerarası zekâyı göstermektedir. Begil Oğlu Emren Boyunda, Begil'in eşinin aklını dinlemesi ve Bayındır Han'a asilikten vazgeçmesi buna örnek olarak görülebilir. "Yigidüm, padişahlar Tanrının gölgesidür. Padişahına asi olanuñ işi rast gelmez... Begil gördü, hatun kişinün akli kelecisi eyüdür" (Gökyay, 2006: 157).

Howard Gardner'a göre (2021: 312) kişisel alana dair bilgisini kendi iyiliği için ya da cemaatle ilişkilerini geliştirmek için kullanmayan birey sıra dışıdır. Dolayısıyla bir Oğuz beyinin oturup kalkacağı yeri bilmesi, törelere destek vermesi, toplumla uyum içerisinde olması beklenir. Bu yönden bakıldığında Uşun Koca Oğlu Segrek Boyunda, Egrek'in kişilerarası zekâsının zayıf olduğu görülmektedir. Egrek teklifsizce toya gelir, oturacağı yeri bilmez. "Bayındır Hanuñ divanına kaçan istese varur gelüridi. Begler begi olan Kazan divanında buña hiç kapu baca yoğıdı. Begleri basup Kazan önünde otururıdı. Kimseye iltifat eylemez idi". Bunun üzerine Ters Uzamış oturduğu yeri hak etmesi gerektiğini söyleyerek Egrek'i uyarır: "Mere Uşun Koca oğlu, bu oturan begler her biri oturduğu yeri kılıcı etmegiyile alupdur. Mere sen başmı kesdüñ, kanmı tökdüñ, açını doyurdun yalınakmı donatduñ, dedi" (Gökyay, 2006: 165).

Egrek'in toplumda statü kazanmak için yapılması gerekenleri bilmeyişi kişilerarası/sosyal zekâsının zayıf, Ters Uzamış'ın töreleri bilmesi ve uygulaması da bu alandaki zekâsının yüksek olduğunu gösterir. Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürdüğü

Boyda Salur Kazan'ın fikrine danıştığı Lala, Kazan'ın neye öfkeleneyeceğini bilecek kadar iyi bir gözlemcidir. Karşısındaki insanı tanımak, çevresini iyi gözlemleyebilmek de kişilerarası/sosyal zekânın bir özelliğidir. “Kazan dedikleri er yiğittir, mert yiğittir. Ejderhanın üstüne gitme desem, belki bana kızıp, öfkelenir ve gazap eder” (Ekici, 2019: 11).

Çevresindeki canlılar arasındaki ilişkileri kolay saptayabilen Lala, ejderhanın da özünde bir yılan olduğu çıkarımını kolayca yapabilir. Bu yönüyle kendinden tecrübeli olan birinden akıl alan Salur Kazan kişisel tecrübesini etrafındakilerle paylaşabilen ve olaylar karşısında verilebilecek tepkileri bilerek davranışlarını şekillendiren Lala da kişilerarası/sosyal zekâyâ sahiptir.

6. Dede Korkut Kitabı'nda Mantıksal/Matematiksel Zekâ

Dede Korkut Kitabı, mantıksal/matematiksel zekânın izlerini taşır. Bazı durumlarda zekâ karmaşık zihinsel süreçlerden destek alarak problemi çözme yeteneği olarak da tanımlanabilmektedir (Köse, 2022: 14). Aynı zamanda zekâ bireyin nesneleri gruplama becerisini, olaylara mantıksal yaklaşabilmesini, analitik düşünmesini esas alır. Howard Gardner, bireyin somut işlemler döneminden itibaren mantıksal/matematiksel zekâ alanı ile ilişkili olduğunu belirtir (2021: 191). Dede Korkut Kitabı'nda mantıksal/matematiksel zekâ maddi kazanç, sınama, problem çözme gibi durumlarda görülmektedir.

Begil Oğlu Emren Boyunda, Bayındır Han'a Gürcistan'ın haracı olarak bir at, bir kılıç, bir çomak gelir, Bayındır Han bu durumdan memnun olmaz. “Her yıl altun akça gelüridi. Yigide, bege verürüdük, hatırları hoş olurıdı. Şimdi bunu kime verelüm, kim hatırı hoş ola” (Gökyay, 2006: 155). Bunun üzerine Dede Korkut bu haracın nasıl değerlendirilebileceği konusunda Bayındır Han'a akıl verir. “Dede Korkud aydur: hanum bunuñ üçünü dahı bir yigide verelüm, dedi, Oğuz iline karavul olsun, dedi” (Gökyay, 2006: 155). Dede Korkut'un maddi kazancı yönlendirebilmeyi bilmesi, problem çözücü yaklaşımı mantıksal/matematiksel zekânın izleridir.

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyunda, Deli Dumrul kimsenin geçmeyeceği kuru bir çayın üzerine köprü kurup geçenden ve geçmeyenenden para alır. “Bir kuru çayuñ üzerine bir köprü yapdurmuşıdı. Geçenden otuz üç akça alurıdı, geçmeyeninden döge döge kırk akça alurıdı” (Gökyay, 2006: 111). Bu örnekte Deli Dumrul insanları maddi kazancıyla sınavarak onları meydan okumaya davet etmektedir. Dolayısıyla matematiksel/mantıksal bir zekâ ile insanların zaaflarına oynamayı deneyerek onları sınamaktadır.

Kam Büre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyunda Deli Karçar kız kardeşini isteyen Bamsı Beyrek'e karşı zaman kazanmak ve onu sınamak için olmayacak isteklerde bulunur. Deli Karçar'ın istediği sayıda buğra, aygır, koç, köpek ve pireyi bulmak kolay değildir. Deli Karçar da bu yüzden Dede Korkut ve Bamsı Beyrek'i bulunması zor sayıda maddi unsurlar isteyerek sınar. Ancak Kam Büre, Dede Korkut'tan yardım ister ve kısa zamanda Deli Karçar'ın istediği kadar malı bulup bir araya getirirler.

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boyda, Dede Korkut, Tepegöz'le pazarlık eder. “Oğul Depegöz, Oğuz elüñde zebun oldu, buñaldı. Ayağuñ toprağına meni saldılar, saña kesim verelüm, dediler” (Gökyay 2006: 147). Dede Korkut Kitabı'nda pazarlık edileceği zaman Dede Korkut'un çağırılması toplumda sorun çözücü, analitik düşünme becerisi yüksek bir kahraman

olarak anlaşıldığını göstermektedir. Dede Korkut'un Deli Karçar ve Tepegöz ile pazarlık edebilmesi mantıksal/matematiksel zekâsını ifade eder. "Depegöz aydur: Günde altmış adam verün yemege, dedi. Dede Korkut aydur: Bu vechile sen adam komaz, dükedürsün, dedi. Amma günde iki adam ile beş yüz koyun verelüm" (Gökyay 2006: 147).

Dede Korkut Kitabı'nda sıklıkla geçen sayılar da formülistik bir nitelik taşımaktadır. Dede Korkut boylarında bir sayısının Tanrı'nın birliği, ikinin çatışmalar ve ikilikleri vurguladığı, üçün bir anlatı kuralına atıf olmanın yanı sıra gökle ilişkisi ya da çekirdek aile yapısını ele aldığı, dördün dünya ve maddî düzeni tanımladığı, beşin İslam'ın beş şartını, yedinin göğün yedi katmanını, dokuzun doğum süresini, kırkın hazırlama ve tamamlama sayısını sembolize ettiği görülür (Sömen, 2019: 29-50). Dede Korkut anlatılarında sayıların, sembolize edilen anlamlarını düşündürerek kullanılması toplumda matematiğin ne kadar yerleşip derinleştiğini gözler önüne sermektedir.

7. Dede Korkut Kitabı'nda Bedensel/Kinestetik Zekâ

Oğuz toplumu için önem teşkil eden hareket, aynı zamanda bedensel/kinestetik zekânın izlerini taşır. Dokunarak öğrenme ya da bedensel aktiviteleri yerine getirme isteği bedensel/kinestetik zekâ olarak gözlenmektedir. Bedensel/Kinestetik zekâ, Dede Korkut Kitabı'nda en fazla görülen zekâ alanlarından biridir. Oğuzların bedensel zekâsını gösteren; savaş, avlanma, ok atma, ata binme, güreş gibi birçok hareket içeren aktiviteler söz konusudur. Ayrıca çeşitli bedensel mücadeleler de bu hikâyelerde temel çatışmaları oluşturmaktadır. İnsanın insanla, insanın hayvanlarla, insanın doğaüstü canlılarla mücadelesi bu hikâyelerde görülmektedir.

Avlanma hızlı tepkileri, yoğunlaşmayı, öngörüyü, avın kaçış rotasını belirlemeyi ve savunma için saldıran daha güçlü hayvanlardan kaçınmayı ödüllendirerek zekâyı güçlendirir (Jolly, 2004: 197). Oğuz toplumunda da zekâsının ve yiğitliğinin göstergesi olarak bir beyin ata binme, ok atma, kılıç tutma, avlanma gibi bedensel birtakım aktiviteleri yerine getirebilmesi istenir. Örneğin Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda Boğaç çeşitli bedensel faaliyetler göstererek babasını memnun etmek ister. "Babam at segirdişüme baksun kıvansun, oğ atışuma baksun güvensün, kılıç çalışuma baksun, sevinşün, deridi" (Gökyay, 2006: 30).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boyda avcılığın Oğuz beyleri arasında tıpkı spor gibi görüldüğü anlaşılır: "Yata yata yanumuz ağrıdı, dura dura belümüz kıru du yürüyelüm begler, av avlayalum kuş kuşlayalum, şığın geyik yıkalum, kayıdalum otağumuza düşelüm, yeyelüm içelüm hoş geçelüm" (Gökyay, 2006: 39). Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boyda Salur Kazan'ın "Men bu oğlanı alayın ava gideyin, yedi günlük azuğıla çıkayın, oğ atduğum yerleri göstereyin, kılıç çalup baş kesdüğüm yerleri göstereyim (...) sonra oğlana gerek olur a begler" diyerek oğluyla ava çıkması avcılığın babadan oğula aktarılan bir bedensel aktivite olduğunu göstermektedir (Gökyay, 2006: 93).

Begil Oğlu Emren Boyunda da Begil'in eşinin sıkıntılı olan kocasına ava çıkma tavsiyesi vermesi, avcılığın yalnızca yiğitlik göstermek ya da fizyolojik ihtiyaçlardan ötürü değil, zinde olmak ve keyif almak için de yapıldığını belirtmektedir. "Sen gideli hanum arkuru yatan ala dağların avlanmamışdur, ava bingil gönlün açılşun" (Gökyay, 2006: 157). Bedensel/Kinestetik zekâ avcılık, okçuluk, ata binme, savaşlar ve çeşitli mücadeleler merkezde

olmak üzere hareket içeren birçok aktivitede ön plana çıkar. Salur Kazan'ın ejderhayı, Boğaç'ın Bayındır Han'ın boğasını, Kan Turalı'nın boğa, aslan ve deveyi, Basat'ın Tepegöz'ü alt etmesi insanın doğadaki canlılar ya da doğaüstü varlıklarla mücadelesini kahramanların zekâsı çerçevesinde okurlarına sunmaktadır.

8. Dede Korkut Kitabı'nda Doğa Zekâsı

Başlangıçta insanın doğa zekâsının varlığı bir tartışma konusu olmuştur. Howard Gardner 1999'da yazdığı "İntelligence Reframed" eserinde doğa zekâsını açıkça gözlenebilir olmasından dolayı sekizinci zekâ olarak kuramına eklemeyi uygun bulur. Edward Burnett Tylor (2024: 62) insanın ortaya koydukları ne kadar karmaşık, özenli ve iyi düşünülmüş olursa olsun, alt aşamalarının doğanın doğrudan taklit edilmesiyle, doğanın sağladığı barınakların kopyalanmasıyla ve doğanın gerçekleştirdiği bitkilerin çoğaltılmasıyla başladığını vurgular. Buradan hareketle insanın davranışları da temelde doğanın taklidine dayanır ve bu yönüyle insan zekâsını birleştirerek insanlığın tekamülünü sağlar.

Howard Gardner'a göre (1999: 48) çevresindeki sayısız türü, flora ve faunayı tanıyabilen ve bunları sınıflayabilen birey doğa zekâsına sahiptir. Gardner'ın tanımını çevre bilinciyle genişleten Goleman ise ekolojik zekâ kavramını ortaya atmıştır. Daniel Goleman'a göre (2009: 93) ekolojik zekâ tüm gezegende sürdürülebilir bir şekilde yaşamak için insan faaliyetlerinin ekosisteme zararlı etkilerini en aza indirmeyi amaçlayan zekâ alanıdır. Gardner'ın doğa zekâsı, Goleman'ın ise ekolojik zekâ olarak tanımladığı zekâ alanının izleri Dede Korkut Kitabı'nda; doğayı tanıma, çevre bilinci, doğadaki unsurları kullanmayı bilme ve doğanın büyüttüğü bir çocuk olma gibi çeşitli açılardan ele alınabilir.

Dede Korkut Mukaddimesi'nde doğayı en iyi bilen yine doğaya ait diğer unsurlar olabileceği vurgulanmıştır. "Gitdükde yeriñ otlaklarıñ geyik bilür, gögez yerler çemenlerin kulan bilür, Ayru ayru yollar iziñ deve bilür, yedi dere koğuları dilkü bilür, dün ile kervan göçdüğüñ turgay bilür" (Gökyay, 2006: 21). Doğayı tanıyan, doğadaki değişimleri dikkatli bir gözle inceleyen Oğuz toplumunun bu yönünü ifade etmesi bakımından Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyundaki sabah tasviri dikkat çekmektedir. "Salkum salkum tañ yelleri esdüğünde, sakallu bozaç turgay sayradukda sakalı uzun tat eri bañladukda bidevi atlar ısıñı görüp okradukda, aklı karalı seçilen çağda gögsü güzel kaba dağlara gün degende" (Gökyay, 2006: 25). Aynı zamanda Eski Türklerde kutlu güzel dağların Tanrı'nın kutsallığını taşıdığı ve doğanın hareket hâlinde tasavvur edildiği inanç sistemi burada da varlığını gösterir (Bütüner, 2021: 439).

Dirse Han'ın eşi oğlunun yaralı bir hâlde yattığını gördüğünde doğada bildiği suyu, dağı, hayvanları kargışlar. "Akar senüñ sularuñ Kazılık dağı, akar iken akmaz olsun. Biter senüñ otlaruñ Kazılık dağı, biter iken bitmez olsun" (Gökyay, 2006: 33). Yaşar Akbıyık dua ve bedduaların kutsal sayılan değerlere yapıldığını, bu yüzden Dirse Han'ın eşinin de Türklerin kutsal kabul ettikleri dağ, geyik gibi doğa unsurlarını kargışladığını belirtir (1999: 14) Bu tutum Türklerin doğayı dua ve beddualarında anmasıyla ilişkilidir.

Annesinin doğaya kargışı üzerine Boğaç Han, suçun doğaya değil, insana ait olduğunu söyleyerek doğa bilincine sahip olduğunu göstermektedir. "Kazılık dağınuñ suyunuñ günahı yokdur, biterlide otlarına kargımagıl, Kazılık dağınuñ otlarınuñ suçu yokdur" (Gökyay, 2006:

34). Doğa bilinci doğa unsurlarını korumayı amaçlar. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyunda Boğaç'ın bu bilince sahip olması doğa zekâsının izlerini açığa vurmaktadır. Daniel Goleman da (2009: 95) doğanın acısıyla empati kurma becerisini ekolojik zekâyâ ait bir beceri olarak tanımlamıştır.

Boğaç Han'a Hızır'ın gelip söylediği sözler üzerine kırk ince kız dağ çiçeğini aramaya çıkarlar. Bu arayış, Dede Korkut Kitabı'nda doğadaki unsurları tanıyan ve bu unsurları kullanmayı öğrenen insanı tasvir etmektedir. “Dağ çiçeği anañ südü senüñ yarana merhemdür, dedi. Böyle degeç kırk ince kız yayıldılar, dağ çiçeği devşürdüler” (Gökyay, 2006: 34). Dede Korkut boyların sonunda, “Yerlü kara dağ[lar]uñ yıkılmasun. Gölgelice kaba ağacuñ kesilmesün. Kamın akan görklü suyuñ kurumasun” diyerek dua eder. Bütüner, Dede Korkut'un bu duasını “ekoeleştirinin bir manifestosu” olarak ele almıştır (2021: 440).

İnsan dünyaya ilk geldiği andan itibaren doğanın unsurlarını tanır ve doğayı nasıl işlevsel olarak kullanabileceğini öğrenir. İnsan çatışma ve etkileşim yoluyla doğadan birçok unsur var etmiştir. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyunda, Deli Dumrul'un şarabın doğadan unsurlarla nasıl yapıldığına dair bilgisi olduğu görülür. “Dökmesi böyük bizüm dağlarımız olur ol dağlarımızda bağlarımız olur ol bağlaruñ kara salkumları üzümü olur ol üzümü şıkarlar al şarabı olur” (Gökyay, 2006: 113). Deli Dumrul'un şarabın meydana getirilme sürecine hâkim olması da doğadaki unsurları kullanmayı bilmesiyle ilişkilidir.

Doğadaki unsurları eğitip kendilerine yardımcı hâle getirebilen insan doğa zekâsını kullanmaktadır. Örneğin Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı Boyda şahinin avlanmada kullanıldığı görülür. “Mere sabah şahınları al, halvetçe ava binelüm, dedi. Erken bindiler, av yerine vardılar” (Gökyay 2006: 175). Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boyda, Salur Kazan'ın su ve kurtla söyleşmesinde doğanın canlı ve kutsal görülüp doğaya saygı duyulduğu anlaşılır. “Kazan aydur: Su Hak dizarın görmüşdür, ben bu suyla haberleşeyim dedi” (Gökyay, 2006: 43).

Kurt yüzü mübarekdür, kurdılan bir haberleşeyim, dedi” (Gökyay, 2006: 44).

Uruz da aynı boyda ağaç ile söyleşmekte, ağaca kutsal değerler atfetmektedir:

“Ağaç ağaç derisem saña arlanma ağaç

Mekke ile Medinenüñ kapusu ağaç

Musa Kelimüñ asası ağaç” (Gökyay, 2006: 50).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boyda, Karacuk Çoban düşmanlarını doğadan unsurları kullanarak uzaklaştırır. “Karacuk Çobanuñ taşı dükendi. Koyun demez, keçi demez sapanınun ayasına kor atar, kafiri dördün beşin yıkar oldu” (Gökyay, 2006: 42). Çobanın doğada bulduğu taşları bir sapana koyarak, taşı bittiğinde bu kez koyun, keçi doğada her ne bulduysa kullanarak düşmanlarını uzaklaştırması doğadaki unsurları işlevsel biçimde kullanma becerisine sahip olduğunu gösterir. Kam Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyunda da çobanların taş yığarak Yaltacuk'u uzaklaştırmak istediği görülür. Doğadan nasıl istifade edeceğini bilmek de doğa zekâsıyla ilintilidir.

Salur Kazan, Karacuk Çoban'ı bir ağaca bağlayarak geride bırakır. Ancak çoban bu ağacı yerinden sökerek ardına yetişir. “Ağam Kazan bu ağaç ol ağaçdur kim, sen kafiri basarsı dahı karnuñ acığur, men saña bu ağacıla yemek bişürürün, dedi” (Gökyay, 2006: 47). Ağacın

ateş yakmak için de kullanılabileceğini ve işe yarar olduğunu bilen çoban, Salur Kazan'ı ikna etmeyi başarır. Doğa zekâsı yüksek olan çoban doğadan nasıl istifade edebileceğini bilir.

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boyda, Oğuzlar kaçarken düşürülen Basat'ı doğada bir aslan bulup büyütür. “Meger hanum bir gün Oğuz otururiken üstüne yağı geldi, dün içinde ürkdü, göçdü. Kaçup gideriken Aruz Kocanın oğlancuğu düşmüş. Bir aslan bulup götürmüş, beslemiş” (Gökyay 2006: 145). Basat terk edilen ve doğanın büyüttüğü bir çocuk olma özelliği taşır. Mircae Eliade bir çocuğun su, rüzgâr ve toprağa bırakılarak terk edilmesini kadere meydan okuma olarak değerlendirmiş ve tabiat tarafından korunan çocuğun genellikle bir kahraman, kral ya da aziz olduğunu belirtmiştir (2005: 296).

Doğanın büyüttüğü Basat bu yönüyle, etrafındakilerden farklı ve üstün bir kahraman vasfını yüklenmiştir. Basat'ın doğanın unsurlarını kullanma becerisi ateşi kullanması, koç kılığına girmesi gibi durumlarda doğa ile uyumu ise kendisine ad koyulana dek doğaya dönme eğiliminde görülmektedir.

Dede Korkut Kitabı'nın içerdiği muhtevalar, farklı durumlarda karakterlerin gösterdiği tavır ve davranışlar, bu sözlü anlatıların aktarımında kullanılan ifadeler, metnin edebî bir eser olarak taşıdığı değeri artırmakta, bütünsel bir gözle bakıldığında da bu eserde mevcut bulunan zekâların izlerini okuruna taşıyabilmektedir. Gardner'ın Çoklu Zekâ Kuramı'nda ifade edilen sekiz zekâ alanı Dede Korkut Kitabı'ndaki karakterlerde ayrı ayrı gözlemlense de Dede Korkut'ta birey olarak bu zekâ alanlarının tümü bir arada görülmektedir.

Tablo 1: Çoklu Zekâ Kuramı Bağlamında Dede Korkut'un Zekâsı.

Zekâlar	Dede Korkut
Dil Zekâsı	Dua etmesi: “Yom vereyin hanum” (Gökyay, 2006: 38). Sözüne danışılan bir kimse olması: “Her ne iş olsa Korkut Ataya danışmayınca işlemezlerdi her ne ki buyursa kabul ederlerdi, sözün tutup tamam ederlerdi” (Gökyay, 2006: 19). Ad vermesi: “Adını ben dedim, yaşını Allah versün” (Gökyay, 2006: 62).
Müzikal Zekâ	Kopuz çalması: “Dedem Korkut geldi, kopuz çaldı, şadılık eyledi; boy boyladı, soy soyladı” (Gökyay, 2006: 88).
Uzamsal Zekâ	Renk sembolizasyonu: “Çapariken ağ boz atun büdermesün. Çalışında kara polat öz kılıcuñ kedilmesün. Dürtüşüriken ala gönderün ufanmasun. Ağ bürçeklü anañ yeri behişt olsun. Ağ sakallu babañ yeri uçmağ olsun” (Gökyay, 2006: 38).
Kişisel Zekâ	Kişiliğinin kuvvetli ve zayıf yönlerini bilme, buna göre tedbir alma:

	“Dede Korkut aydur: Yarenler, çünkü meni varsun dersiz, göndürürsüz, bilür siz, kim ol Delü Karçar kız kardaşını dileyeni öldürür. Bari Bayındur Hanuñ tavlâsından iki şahbaz yügrük at getürüñ” (Gökyay, 2006: 65). • Gücünün yetmediğini bildiği yerde ilahî güce sığınabilme: “Dede Korkuduñ ardından Delü Karçar erdi. Dedenüñ anısı anıtdı. Tañrıya sığındı, ism-i azam okudu” (Gökyay, 2006: 66).
Kişilerarası/Sosyal Zekâ	• Yardımseverliği ile toplumda öne çıkması: “Korkut Ata Oğuz kavumunuñ müşkilini hallederdi”
Mantıksal/Matematiksel Zekâ	• Akıllıca çözüm üretebilme: “Dede Korkud aydur: hanum bunuñ üçünü dahı bir yigide verelüm” (Gökyay, 2006: 155). • Mantık yürütme ve pazarlık yetisi: “Dede Korkut aydur: Bu vechile sen adam komaz, dükedürsün, dedi. Amma günde iki adam ile beş yüz koyun verelüm” (Gökyay 2006: 147).
Kinestetik/Bedensel Zekâ	• Ata binme: “Dede[m] Korkut toklu başlu Doru Aygıra bindi kösteği üzdü, durmadı, kaçdı. Delü Karçar ardına düşdü. Kova kaçta toklu başlu Doru Aygır yoruldu. Dede Korkut keçi başlu Geçer Aygıra sıçradı bindi” (Gökyay, 2006: 66).
Doğa Zekâsı	• Doğanın unsurlarını tanıma: “Gıtdükde yeriñ otlaklarıñ geyik bilür, gögez yerler çemenlerin kulan bilur, Ayru ayru yollar iziñ deve bilür, yedi dere koşuları dılkü bilür, dün ile kervan göçdüğüñ turgay bilür” (Gökyay, 2006: 21). • Mevsimlerin belirleyici yanlarını ayırt edebilme: “Yapa yapa karlar yağsa yaza kalmaz; yapağılu gökçe çemen güze kalmaz” (Gökyay, 2006: 20). • Dualarında doğaya yer vermesi: “Yerlü kara dağ[lar]uñ yıkılmasun. Gölgelice kaba ağacıñ kesilmesün. Kamın akan görklü suyuñ kurumusun.”

Dede Korkut’un zekâsını gösteren birçok örnek duruma Dede Korkut Kitabı’nda rastlanmaktadır. Ancak tümünü burada ele almanın külfetli olacağı gözlenmiş, eserin çok boyutlu ve katmanlı inşa edilmesinden dolayı üzerine yapılabilecek yorumlamaların her an çeşitlenebilmesi bu çalışmada Dede Korkut’un zekâsına ve Dede Korkut Kitabı’ndaki hikâyelerde görülen zekâ alanlarına dair küçük bir prototip sunma vesilesi olmuştur. Dede Korkut Kitabı başlı başına bir üst zekâyı temsil etmekte, bütünüyle katmanlı bir yapıyı

okurlarına sunmaktadır. Bu yapının derinliklerine inildikçe zekâ alanlarının izlerine dair örneklerin çeşitleneceği aşîkârdır.

Sonuç

Toplumsal kültürün görülebildiği edebî eserlerin başında gelen Dede Korkut Kitabı, Türk toplumunun birlik ve beraberlik duygusundan ötürü ortak bir bilinçle hareket ettiğine, ancak zaman zaman yaklaşımlara dayalı bireysel farklılıklar gözlenebildiğine dikkat çekmektedir. Eser bütüncül bir bakışla yorumlanabileceği gibi içeriğindeki zengin muhteva nedeniyle bir o kadar da özgün ve bireysel yorumlara açıktır. Dede Korkut Kitabı işlediği konular ve karakterlerle birçok farklı bakışı da beraberinde getirir. Howard Gardner'ın Çoklu Zekâ Kuramı her insanda sekiz zekâ alanının olduğunu ve bu zekâların insanın kültür ve donanımı ekseninde gelişebileceğini ifade eder. Bu zekâ alanlarının kültürle şekillenerek açığa çıkması bakımından kültüre ait olan edebî eserlerde de görülmesi mümkündür.

Bu çalışmada Gardner'ın Çoklu Zekâ Kuramı'nda yer alan sekiz zekâ alanının Dede Korkut Kitabı'ndaki varlığına bakılmıştır. İlk bölümde Howard Gardner'ın kuramı tanıtılmış, ikinci bölümde ise dil zekâsı, müzikal zekâ, uzamsal zekâ, kişisel zekâ, kişilerarası/sosyal zekâ, mantıksal/matematiksel zekâ, bedensel/kinestetik zekâ ve doğa zekâsı tanımlanarak Dede Korkut Kitabı'nda görüldüğü örnekler ele alınmıştır. Son bölümde ise Çoklu Zekâ Kuramı bağlamında Dede Korkut'un zekâsı tablo hâlinde özetlenmiştir.

Dede Korkut anlatılarında bedensel/kinestetik zekâ ve kişilerarası/sosyal zekâ en fazla görülen zekâ alanlarıdır. Çünkü Dede Korkut Kitabı'nda Oğuz toplumunun birlik beraberlik ve yiğitlik yönlerinin öne çıkması, bu zekâ alanlarının daha çok görülmesini sağlar. Toplumsal birlik ve beraberliğin korunması ve hareket bu anlatılarda önem teşkil eder. Bu yönüyle kişilerarası/sosyal zekâ toplumda ön plana çıkmış, bedensel/kinestetik zekânın bir ifadesi olarak toy, av şölenleri, savaşlar gibi hareketi gerektiren ve toplumsal birlik içerisinde yapılan aktivitelere de gereksinim duyulmuştur. Bu unsurlar Oğuz toplumunun bu iki zekâ alanında gelişmesini sağlamıştır.

Dede Korkut'un Boğaç, Bamsı Beyrek, Basat gibi kahramanlara, yiğitlik göstermeleri üzerine isim vermesi Oğuz toplumunda sözün önemini dolayısıyla dilsel zekâyı ön plana çıkarmaktadır. Dede Korkut'un yanı sıra Bamsı Beyrek, Dirse Han ve Salur Kazan da kopuz çalmakta, bu yönleriyle müzikal zekâyı temsil etmektedir. Bayındır Han'ın topluma statülerine göre renkler atfetmesi uzamsal zekânın izlerini taşır. Kan Turalı, Basat, Boğaç Han, Salur Kazan, Bamsı Beyrek gibi kahramanların düşünme, etrafından fikir alma davranışları bir içsel bilince sahip olduklarını gösterir. Bu yönleri kişisel zekâlarını ifade eder. Ayrıca Boğaç Han'ın annesinin doğaya bedduası üzerine gösterdiği tepki kahramanın sahip olduğu doğa bilincinin izleridir.

Dede Korkut'un dil zekâsı: ad vermesi, duaları, sözüne danışılan bir kimse olması gibi nitelikleriyle öne çıkmaktadır. Dede Korkut'un müzikal zekâsı ise kopuz çalmasında, uzamsal zekâsı da renk sembolizasyonunu dualarında kullanmasında görülür. Dede Korkut'un kişisel ve kişilerarası zekâsı: kişiliğinin kuvvetli ve zayıf yanlarını bilmesi, gücünün yetmediği yerde ilahi güce sığınması ve yardımseverliğiyle dikkat çekmektedir. Dede Korkut mantıksal zekâyı: akıllıca çözüm üretebilme, mantık yürütme ve pazarlık yeteneğine sahiptir. Becerikli bir şekilde ata binebilmesinden bedensel/kinestetik zekâyı sahip olduğu anlaşılır. Dede Korkut'un doğanın

unsurlarını tanıma, mevsimlerin belirleyici yanlarını ayırt edebilme, dualarında doğaya yer verme gibi becerileri de mevcuttur.

Dede Korkut Kitabı'na Gardner'ın Çoklu Zekâ Kuramı bağlamında bakıldığında bütün zekâ alanlarının birçok karakterde farklı durumlarda görülebildiği ve Dede Korkut'un kendisinde ise sekiz zekâ alanının da gözlemlendiği tespit edilmiştir. Bu yönüyle Dede Korkut bu anlatıların zekâsı yüksek olan başlıca kişisi bir diğer ifadeyle "bilge"si olarak değerlendirilebilmektedir. Bu çalışma, Dede Korkut Kitabı'nın birçok farklı zekâ alanına dair izler taşıması dolayısıyla bu anlatıların çok katmanlı zenginliğini gözler önüne sermektedir.

Kaynakça

- AKBIYIK, Yaşar (1999). "Dede Korkut Destanlarında Dua Motifleri", *Erdem*, S. 34, s. 1-15.
- ALSAÇ, Fevziye (2018). "Dede Korkut Hikâyeleri'nde Kültürel Bellek Bağlamında Gelenekler", *Journal of Turkish Language and Literature*, C. 4, S. 1, s. 17-35.
- BERGSON, Henri (1986). *Yaratıcı Tekâmül*. İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- BOZDAĞ, Muhammed (2020). *Ruhsal Zekâ*. İstanbul: Deren Matbaacılık.
- BÜTÜNER, Şahin (2021). "Çevre Bilinci Oluşturmada Türk Mitolojisinin Rolü: Dede Korkut Hikâyelerine Ekoeleştirel Bir Yaklaşım", *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 129, S. 255, s. 433-448.
- CHOMSKY, Noam (2011). *Dil ve Zihin İncelemelerinde Yeni Ufuklar*. (çev. Ferit Burak Aydar). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- ÇUHADAR, Hakan C. (2017). "Müziksel Zekâ", *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 26, S. 3, s. 1-12.
- EKİCİ, Metin (2019). "13. Dede Korkut Destanı: Salur Kazanın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi Boyunu Beyan Eder Hanım Hey", *Milli Folklor*, S. 122, s. 5-13.
- ELİADE, Mircea (2005). *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*. (çev. Mustafa Ünal). Konya: Serhat Kitabevi.
- GARDNER, Howard (1983). *Multiply Intelligences*. New York: Basic Books.
- GARDNER, Howard (1999). *Intelligence Reframed: Multiply Intelligences for the 21st Century*. New York: Basic Books.
- GARDNER, Howard (2021). *Zihin Çerçeveleri: Çoklu Zekâ Kuramı*. (çev. Ebru Kılıç, Güneş Tunçgenç). İstanbul: Alfa Basım Dağıtım.
- GOLEMAN, Daniel (2005). *Emotional Intelligence, the 10th Anniversary Edition*. New York: Bantam Books.
- GOLEMAN, Daniel (2009). *Ecological Intelligence*, New York: Broadway Books.
- GOLEMAN, Daniel (2006). *Social Intelligence, The New Science of Human Relationships*. New York: Bantam Books.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (2006). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- JOLLY, Alison (2004). *Lucy'nin Mirası, İnsanın Evriminde Cinsellik ve Zekâ*. (çev. Nalan Özsoy). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- KALKAN, Uğur (2016). *Kuantum Zekâ*. Adana: Ekrem Matbaası.
- KARABAŞ, Seyfi (1996). *Dede Korkut'ta Renkler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KOÇAK, Aynur ve Işıl Karatek (2020). "Bilgeliliğin Tacını Takan Alp Salur Kazan", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C. 13, S. 31, s. 960-976.
- KÖSE, Utku (2022). *Yapay Zekâ Felsefesi*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- MATE, Gabor (2022). *Dağınık Zihinler*. (çev. Engin Süren). İstanbul: Hep Kitap.
- MITHEN, Steven (1999). *Aklın Tarih Öncesi*. (çev. İrem Kutluk). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- OĞUR, Ümit (2024). *Dijital Folklor, Üçüncül Sözlü Kültür Döneminde Halk Anlatıları*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- OLERON Pierre (1992). *Zekâ*. (çev. Ela Güngören). İstanbul: İletişim Yayınları Cep Üniversitesi.

- ÖGEL, Bahaeddin (2000). *Türk Kültür Tarihine Giriş IX. Türk Halk Musikisi Aletleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- PIAGET, Jean (2019). *Zekâ Psikolojisi*. (çev. İsmail Hakkı Yılmaz). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- SÖMEN, Onur (2019). “Dede Korkut Boylarında Geçen Formulistik Sayıların İzleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 121, S. 238, s. 29-50.
- TYLOR, Edward Brunett (2024). *İlkel Kültür*. (çev. Eren Kanat). İstanbul: Çavdar Yayıncılık.
- WINNICOTT, Donald (2017). *İnsan Doğası*. (çev. Pelin Koç). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Çalışmanın yazarı/yazarları “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki hususları beyan etmiş(ler)dir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmektedir.

Finansman: Bu çalışma için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır.

Destek ve Teşekkür Çalışmanın araştırılması ve yazımı esnasında destek veya fikirlerine başvuru Prof. Dr. Mehmet Aça’ya katkılarından dolayı teşekkürlerimizi sunarız.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Yazarın Notu: ---

Katkı Oranı Beyanı: Bu makalenin tüm bölümleri tek bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

The author / authors of the study declared the following points within the framework of the “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Funding: No support was received from any institution or organization for this study.

Support and Acknowledgments: We would like to thank Prof. Dr. Mehmet Aça, whose support and ideas were sought during the research and writing of the study, for his contributions.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.

Author’s Note: ---

Author Contributions: All sections of this article have been prepared by a single author.